

DE OPRICHTING VAN EEN « MUSÉE-BIBLIOTHÈQUE JOSEPH-BENOÎT WILLEMS »
EEN EERBEToon VAN DE KUNSTHANDELAAR LÉON GAUCHEZ AAN ZIJN GROOTVADER EN EEN DAAD VAN
OPENBAAR NUT

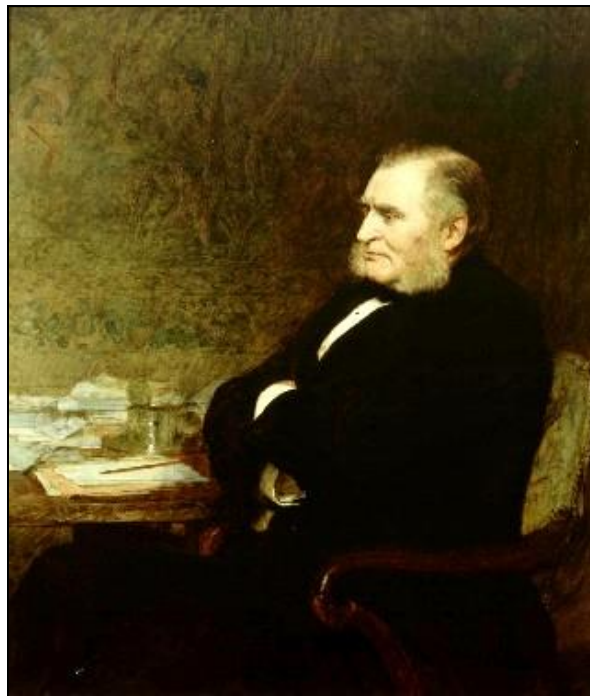
INGRID GODDEERIS
Werkleider, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België

NL. De kunstwerken die in de tentoonstelling « Une promenade picturale. De Dürer à Tiepolo. Quartiers d'été du Musée d'Ixelles » (19 juni – 12 september 2021) in het TreM.a (*Musée des Arts anciens*) te Namen te zien zijn, maken deel uit van de collectie van het Museum van Elsene. Zij werden in 1895 aan deze instelling geschonken door Léon GAUCHEZ (1825-1907) ter nagedachtenis van zijn grootvader Joseph-Benoît WILLEMS (1761-1844). De schenking omvatte een 700-tal kunstwerken bestaande uit schilderijen, beeldhouwwerken, medailles en plaquettes, tekeningen en prenten die te dateren zijn tussen de 16de en de 19de eeuw plus een uitgebreide bibliotheek van ca. 1250 volumes. In deze bijdrage zal iets meer verteld worden over de schenker, en hoe en waarom deze schenking die de aanzet was voor de oprichting van een *Musée-Bibliothèque J.B. WILLEMS*, tot stand kwam. Daarnaast zal ook aandacht besteed worden aan de oude kunst in deze schenking ook al was dit slechts een klein aandeel van het groter geheel. Het is niet de bedoeling de toeschrijvingen van de kunstwerken aan bepaalde kunstenaars die indertijd gegeven werden hier te onderzoeken maar wel om deze verzameling Willems in de kijker te zetten en terug op te waarderen.

FR. *Les œuvres d'art présentées dans l'exposition temporaire « Une promenade picturale. De Dürer à Tiepolo. Quartiers d'été du Musée d'Ixelles » (19 juin – 12 septembre 2021) au TreM.a – Musée des Arts anciens à Namur font partie de la collection du Musée d'Ixelles. Elles furent données à cette institution en 1895 par Léon GAUCHEZ (1825-1907), en mémoire de son grand-père Joseph-Benoît WILLEMS (1761-1844). La donation comprenait 700 œuvres d'art composées de peintures, sculptures, médailles et plaquettes, dessins et estampes datant du 16e au 19e siècle, ainsi qu'une vaste bibliothèque d'environ 1250 volumes. Dans cette contribution, on évoquera non seulement la personnalité du donateur, mais aussi la raison d'être de la donation, tout autant que la manière de procéder qui fut choisie. Cette donation fut le point de départ de la création d'un Musée-Bibliothèque J.B. WILLEMS. En outre, l'attention sera également portée à l'art ancien dans ce don, même si ce n'était qu'une petite partie d'un ensemble plus vaste. Il ne s'agit certes pas d'examiner l'attribution des œuvres d'art à certains artistes, mais plutôt de mettre cette collection à l'honneur et de la réévaluer.*

De schenker Léon GAUCHEZ : weldoener of commerçant ?¹

GAUCHEZ [ill. 1] is een moeilijk te doorgronden persoonlijkheid die overal aanwezig was maar terzelfdertijd anoniem wilde blijven. Het is een veelzijdig persoon: advocaat, industrieel, verzamelaar, kunsthandelaar, kunstcriticus en mecenas. Naast een veeleisende en harde commerçant is hij ook een filantroop. Deze bijdrage zal zich vooral toespitsen op zijn activiteiten als kunsthandelaar en mecenas. GAUCHEZ handelt zowel in oude als moderne kunst. Hij beperkt zich niet tot de Schone Kunsten maar legt zich eveneens toe op de handel in toegepaste kunsten (wandtapijten, meubels, wapenuitrustingen, ...). Op basis van zijn bewaarde briefwisseling, is duidelijk dat hij over een uitgebreid nationaal en internationaal netwerk beschikt en relaties onderhoudt met politici, verzamelaars, kunsthandelaars en kunstenaars. Samengevat kan hij bestempeld worden als een man met smaak en connecties.

Ill. 1 : *Portrait de Léon Gauchez (Paul Leroi), critique d'art*
W.Q. ORCHARDSON (Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België – inv. 5011)

¹ Voor meer informatie over Léon GAUCHEZ zie : Ingrid GODDEERIS, « De Belgische kunsthandelaar Léon Gauchez (1825-1907), een tijdgenoot van Siegfried Bing », in *Bulletin des Musées royaux des Beaux-Arts de Belgique* (Actes du colloque international Siegfried Bing & la Belgique, Musées royaux des Beaux-Arts de Belgique, 11-12/05/2006), 1, 2010, p. 213-229. Voor zijn contacten met eigentijdse kunstenaars : Ingrid GODDEERIS, « D'une découverte à l'autre : la précieuse collection d'autographes de Léon Gauchez et les 36 lettres inédites de Camille Claudel », in *Monte Artium, Journal of the Royal Library of Belgium*, 5, 2012, p. 69-94 en *Idem*, « Léon Gauchez (1825-1907), aide et confident de Camille Claudel », in Anne RIVIÈRE & Bruno GAUDICHON, *Camille Claudel au miroir d'un art nouveau*, Roubaix, 2014, p. 19-21. Pauline PRÉVOST-MARCILHACY, « Léon Gauchez, Théophile Thoré et le développement du marché de l'art en Europe », in R. FROISSART, L. HOUSSAIS & J.-Fr. LUNEAU (éd.), *Du Romantisme à l'Art Déco, Lectures croisées, Mélanges à Jean-Paul Bouillon*, Rennes, 2011, p. 137-152.

Naast gewiekst onderhandelaar is GAUCHEZ ook een weldoener en schenkt hij ontelbare kunstwerken aan musea in binnen- en buitenland. Hij doet dit weliswaar niet altijd onder zijn eigen naam maar gebruikt daarvoor regelmatig ook zijn schuilnamen waarvan Paul LEROI en Léon MANCINO de meest voorkomende zijn. Liefdadigheid wordt hoog in het vaandel gedragen bij de familie GAUCHEZ. Al van jongs af aan komt GAUCHEZ in contact met de *Société royale de Philanthropie de Bruxelles* via zijn vader, Adolphe Piat GAUCHEZ (1800-1887) die lid is en daarna ook schatbewaarder (1842-1858) en vice-voorzitter (1858-1860).² Zoon LÉON, zelf lid sinds 1845, neemt de taak van zijn vader over als die afwezig is.³ Ter gelegenheid van de 15de tentoonstelling (1845-46) van deze vereniging doen alle leden van het gezin GAUCHEZ, ouders en kinderen inclusief, giften.⁴ Vanaf maart 1848 maakt Léon GAUCHEZ ook deel uit van één van de speciale commissies verantwoordelijk voor de muziek en feesten. Het « Fête artistique du 5 janvier 1850 » waarvan GAUCHEZ voorzitter is van het organisatiecomité en dat gepaard gaat met een tentoonstelling en tombola was oorspronkelijk een initiatief van de *Société royale de Philanthropie*.⁵

Tussen 1851 en 1865 liggen GAUCHEZ' artistieke activiteiten stil en concentreert hij zich op het familiebedrijf met name de textiel fabriek WILLEMS-DE KEYSER waarover straks meer.

Vanaf 1866 tot aan zijn dood primeren de kunsten opnieuw in zijn leven. Hij is actief te Londen waar hij eigentijdse kunstenaars van het continent promoot⁶, verschaft de basiscollectie voor het Metropolitan Museum te New York⁷, is werkzaam voor het Franse tijdschrift *L'Art*.

---

² Deze informatie werd ons meegedeeld per mail door Thierry SCAILLET van de *Société royale de philanthropie*.

³ Zie kwitanties getekend door Léon GAUCHEZ in naam van zijn vader (1845, 1846, 1847, 1848, 1849) in Stadsarchief Brussel, fonds Fauconnier, Sociétés bruxelloises, lettre « P », dossier Société royale de Philanthropie de Bruxelles.

⁴ *Catalogue des objets d'art et d'agrément de la quinzième exposition faite par la Société royale de Philanthropie de Bruxelles*, Bruxelles, 1845 : zie loten 368-370, 372-374 en 398-403.

⁵ Over dit feest zie Ingrid GODDEERIS, « Les trois frères Stevens: à propos de deux expositions en 1850 et 1880 », in *Alfred Stevens, Bruxelles-Paris, 1823-1906* (Bruxelles, Fonds Mercator – Musées royaux des Beaux-Arts de Belgique; Amsterdam : Rijksmuseum Vincent van Gogh, 2009), 177-83 en Ingrid GODDEERIS, « La Fête "illustrée" du 5 janvier 1850 », in *Monte Artium, Journal of the Royal Library of Belgium*, 7, 2014, p. 177-192.

⁶ Ingrid GODDEERIS, « Forward ! – Selfhelp – Self-Respect : Léon Gauchez (1778-1874) et la Société internationale des Beaux-Arts de Londres », in Ingrid GODDEERIS & Noémie GOLDMAN (éd.), *Animateur d'art : Marchand, collectionneur, critique, éditeur...: L'animateur d'art" et ses multiples rôles. Etude pluridisciplinaire de ces intermédiaires culturels méconnus des XIXe et XXe siècles*, Bruxelles, 2015, p. 141-155.

⁷ K. BAETJER, « Buying Pictures for New York : The Founding Purchase of 1871 », in *Metropolitan Museum Journal*, 39, 2004, p. 161-245 ; K. BAETJER & Fr. MARZULLO, « Introduction », in K. BAETJER, K. CALLEY GALITZ, W. LIETKE & M. MARY SPRINSON DE JESUS, *The Metropolitan Museum of Art New York, Chefs-d'œuvre de la peinture européenne*, Martigny, 2006, p. 11-24 ; Ingrid GODDEERIS, « Étienne Le Roy (1808-1878), un expert et marchand d'art renommé de son temps », in J. TOUSSAINT (ss dir. de), *Actes du colloque Autour de Bayar/Le Roy* (Monographies du Musée des Arts anciens du Namurois, 35), Namur, 2008, p. 303-335.

*Revue hebdomadaire illustrée*⁸, organiseert tentoonstellingen, adviseert verzamelaars en is ook continu aanwezig op de internationale veilingenmarkt.

III. 2 : *Joseph-Benoît WILLEMS*
A. RODIN (Museum van Elsene – inv. JBW472)

⁸ Ingrid GODDEERIS, « L'Art (1875-1907). Une revue illustrée fondée par le critique et marchand d'art belge Léon Gauchez », in *Le livre & l'estampe* (Actes du colloque international Peintres de l'encrier, Université libre de Bruxelles 6-7/03/2009), LV, 2009, n°171, p. 19-47 ; *Idem*, « Léon Gauchez, critique et marchand d'art belge et sa passion pour la gravure française », in *Cahiers de l'IRHiS*, 9, 2013, p. 5-20.

Ter herinnering aan Joseph-Benoît WILLEMS

Alvorens dieper in te gaan op het idee en de verschillende pogingen voor de oprichting van het *Musée-Bibliothèque J.-B. WILLEMS*, willen we een korte biografische schets geven van Joseph-Benoît WILLEMS, hier geportretteerd door Auguste RODIN [ill. 2].⁹ Volgens Cécile GOLDSCHIEDER duidt deze buste op de wil van de kunstenaar om zich te bevrijden van de anekdotische details van het kostuum om enkel de eeuwigheid van een karakter vast te leggen.¹⁰ Deze woorden beantwoorden volgens ons dan ook volledig aan de wil van zijn kleinzoon GAUCHEZ die deze buste bestelde.

WILLEMS is geboren te Leuven op 25 januari 1761 en gestorven te Brussel op 9 oktober 1844. Hij huwt met Marie-Françoise DE KEYSER (1774-1865).¹¹ Ze krijgen twee dochters en een zoon. Begin september 1824 trouwt een van de dochters, Marie-Barbara-Joséphine WILLEMS (1798-1861)¹² met Adolphe Piat GAUCHEZ. Een jaar later, in 1825, wordt hun zoon Léon GAUCHEZ geboren. WILLEMS is een jurist. In 1786 is hij ingeschreven als advocaat bij de Soevereine Raad van Brabant.¹³ Hij is ook raadsheer en voorzitter aan het Hof van beroep van Brussel en krijgt daarna ook de eretitel van dit ambt.

Na zijn gerechtelijke carrière leidt WILLEMS samen met zijn schoonbroer Joseph Martin DE KEYSER (1778-1851?) een fabriek voor wollen dekens met de naam WILLEMS-DE KEYSER. Deze manufactuur is gevestigd in Anderlecht in het gehucht Aa en bestaat uit een vollersmolen en spinnerij.¹⁴ De winkel bevindt zich in de Christoffelstraat in het centrum van Brussel.¹⁵ Na de dood van WILLEMS komt het bedrijf in handen van zijn weduwe, daarna van zijn kleinzoon Léon

---

⁹ Deze buste in terracotta werd door GAUCHEZ besteld bij zijn vriend, de beroemde Franse beeldhouwer Auguste RODIN en maakt deel uit van de schenking WILLEMS aan het Museum van Elsene (inv. JBW 472). Er is nog een gips en een tweede terracotta van dit borstbeeld bewaard in het Musée RODIN te Parijs (inv. S 1048 ; R 24 en inv. Nr. S. 1445).

¹⁰ Cécile GOLDSCHIEDER, *Auguste Rodin, Catalogue raisonné de l'œuvre sculpté*, Lausanne- Paris, 1989, t. I : 1840-1886, p. 96-97.

¹¹ Deze informatie is afkomstig uit doodsbericht bewaard in een privé-collectie.

¹² Dochter van Michael Alexander DE KEYSER (1741-1825) en Maria Barbara SIMONAERT (1740-1816) (2de huwelijk). Zij had nog een zus Maria Anna (Mechelen, 1776) en een broer Josephus Martinus (Mechelen, 1778). Gegevens uit doopregister van Mechelen, toegankelijk via site van DE WARE Vrienden van het Archief. *De Ware Vrienden van het Archief, bewerking Parochieregisters Mechelen 1303-1796*, <http://www.dewarevrienden.net>, 2007-2021.

¹³ J. NAUWELAERTS, *Histoire des Avocats au Souverain Conseil de Brabant*, Brussel, 1947.

¹⁴ Françoise ONCLINCX, *Les entreprises de blanchiment, de teinture et d'impression sur étoffes à Anderlecht, Forest et Uccle entre 1830 et 1870. Approche du problème de la pollution industrielle de la Senne et de ses affluents, 1990-1991* (thesis ULB).

¹⁵ Het betreft het familiebedrijf, het huis Michel DE KEYSER, opgericht door de schoonvader van Joseph-Benoît WILLEMS.

GAUCHEZ die het moderniseerde.¹⁶ Wanneer de spinnerij in 1860 ten prooi valt aan een brand, moet GAUCHEZ in vereffening gaan. Hij werkt dan nog 5 jaar verder om zijn schuldeisers te kunnen bevredigen maar in 1865 kan hij het familiebedrijf niet meer in handen houden.

Joseph-Benoît Willems is begraven in de familiegraftombe op het kerkhof van Laken samen met zijn vrouw, zijn schoonbroer en vennoot Joseph Martin DE KEYSER, zijn dochter Marie-Barbara-Joséphine WILLEMS en haar echtgenoot Adolphe Piat GAUCHEZ, zijn kleinzoon Léon GAUCHEZ en diens vrouw Josephine-Geneviève LOOSE (1847-1891).¹⁷ Hij wordt postuum bij koninklijk besluit van 26 februari 1846 benoemd tot ridder in de Leopoldsorde voor bewezen diensten in zijn gerechtelijke carrière.¹⁸

De adoratie van GAUCHEZ voor zijn grootvader is groot. GAUCHEZ beschrijft zichzelf als de :
« Petit-fils d'un magistrat intègre qui fut intimement lié avec l'abbé Grégoire, cet apôtre de la tolérance dont les convictions se traduisirent en actes, j'ai eu le bonheur d'être élevé dans l'horreur du despotisme. Mais plus j'avance dans la vieillesse, plus je vénère la mémoire de mon grand-père qui, pratiquant constamment le culte de l'honneur et le dédain des honneurs, ne savait assez me recommander de ne pas m'écarter de l'esprit d'équité ».¹⁹

Ook in het gebruik van zijn pseudoniemen, is de grootvader terug te vinden. Sommige van zijn boekrecensies en bijdrages in *Chronique internationale des Beaux-Arts* en in *L'Art*, tekent GAUCHEZ met de initialen J.-B. W., voluit J. B. WILLEMS of met een anagram J.-B. SMELWIL, J.-B. WEMSILL of J.-B. WESMILL.²⁰ Tot slot zijn ook in de bibliotheek van GAUCHEZ sporen terug te vinden die erop wijzen dat zijn grootvader hem de liefde voor de kunsten bijdroeg. Hiervan getuigen de opschriften « Cet ouvrage m'a été donné par Bon-Papa Willems » in de publicatie *Temple des Muses ou collection des sujets les plus intéressants de la Mythologie, gravés d'après*

---

¹⁶ Catherine HEESTERBEEK-BERT, « Léon Gauchez, un marchand d'art de la seconde moitié du XIXe siècle : Ses rapports avec les Musées royaux des Beaux-Arts de Belgique. Quelques révélations puisées aux archives du musée », in *Bulletin des Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique*, vol. 1994-1995, 43-44, 1-4, p. 185.

¹⁷ Het graf bestaat nu nog : concessienummer 41, perk 9C, weg 10. Drie dagen na het overlijden van Joseph-Benoît WILLEMS, werd op 12 oktober 1844 een eeuwigdurende concessie, o.m. aangevraagd door Léon GAUCHEZ, toegestaan door de kerkfabriek van Laken.

¹⁸ *Pasinomie : collection complète des lois, décrets, arrêtés et règlements ...*, Bruxelles, 1846, p.132.

¹⁹ *L'Art*, 1893, p. 257. Compte-rendu door Paul LEROI van : Frédéric MASSON. Napoléon et les femmes. I. L'Amour. Deuxième édition. In-8° de xxxi-332 pages. 1894.

²⁰ Voor meer uitleg over het tijdschrift *Chronique internationale des Beaux-Arts* (1866-1868) : Ingrid GODDEERIS, « Forward ! – Selfhelp – Self-Respect : Léon Gauchez (1778-1874) et la Société internationale des Beaux-Arts de Londres », in Ingrid GODDEERIS & Noémie GOLDMAN (éd.), *Animateur d'art : Marchand, collectionneur, critique, éditeur...: L'animateur d'art" et ses multiples rôles. Etude pluridisciplinaire de ces intermédiaires culturels méconnus des XIXe et XXe siècles*, Bruxelles, 2015, p. 146-148. Zie ook voetnoot 8 betreffende het tijdschrift *L'Art*.

les dessins de Diepenbeck, élève de Rubens (Paris, 1795) en « Souvenir de Bon-Papa Willems » op de titelpagina van het eerste volume van het tijdschrift *La Renaissance. Chronique des Arts et de la Littérature* (1839-1840).²¹

Het idee en de verschillende pogingen voor de oprichting van een « Musée-Bibliothèque J.-B. Willems »

Het idee om een museum en bibliotheek op te richten ter herinnering aan Joseph-Benoit WILLEMS komt van zijn kleinzoon Léon GAUCHEZ en vloeit voort uit een schenking van een verzameling kunstwerken, boeken en autografen. Deze schenking is in vele opzichten gelijkaardig aan GAUCHEZ' andere schenkingen aan Belgische en buitenlandse musea. Zijn giften zijn te talrijk om op te noemen maar het loont de moeite om toch even stil te staan bij zijn schenkingen aan de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België (verder afgekort als KMSKB) tussen 1872 en 1882, ook al werden deze niet altijd aanvaard.²² Net zoals bij de verkoop van kunstwerken, gebruikt GAUCHEZ ook hier niet altijd zijn eigen naam maar ook een van zijn pseudoniemen met name Léon MANCINO. Deze schenkingen zijn telkens gekenmerkt door dezelfde voorwaarden die we later in deze tekst ook zullen terugvinden bij de schenkingen die moesten leiden tot de creatie van het *Musée-Bibliothèque WILLEMS* : ten eerste de garantie van de anonimiteit van de schenker, ten tweede het feit dat de schenking niet overdraagbaar en onvervreemdbaar is en tot slot dat de kunstwerken permanent tentoongesteld moeten worden. Het betreft voornamelijk werken van Vlaamse en Hollandse 17de eeuwse kunstenaars zoals Jan DAVIDS. De Heem, David II TENIERS, Aert VAN DER NEER, Pieter DE BLOOT en Jan DE HERDT.²³

Daarnaast adviseert GAUCHEZ ook meerdere verzamelaars, waaronder John WATERLOO WILSON (1815-1883) en baron Alphonse DE ROTHSCHILD (1827-1905), om schenkingen te doen. Het is belangrijk hier ook kort aandacht aan te besteden omdat deze kaderen in dezelfde culturele en artistieke politiek als de oprichting van het *Musée-Bibliothèque J.B. WILLEMS*. Zo schenkt de verzamelaar Wilson 28 schilderijen aan het Stadsmuseum van Brussel in 1878. Opnieuw bestaat het grootste deel uit 17de eeuwse Vlaamse en Hollandse kunstwerken van onder meer Michiel VAN MIEREVELT, Jan DAVIDSZ. DE HEEM, Jan SIBERECHE, Nicolas BERCHEM, Frans SNIJDERS, Nicolas

---

²¹ Beide boeken maken deel uit van de schenking Joseph Benoît WILLEMS en bevinden zich nu in de bibliotheek van het Museum van Elsene.

²² Brussel, Archief van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Bestand Musea (verder AKMSKB, BM), dossiers 1341, 1609 en 2196.

²³ KMSKB, inv. 2661, 2697, 2719, 2830, 2852, 2867.

VERKOLJE, Adriaen CORNELISZ. BEELDEMAKER, Batholomeus VAN BASSEN, Willem CLAESZ. HEDA, Jan FYT, Adam PYNACKER, Pieter CODDE, Domenicus TOL, Abraham VAN BEYEREN, Jan DENIES, Jacob JORDAENS en Aert DE GELDER.²⁴ Deze schenking kadert in de oprichting van een gemeentelijk museum te Brussel. Het is niemand minder dan GAUCHEZ die onderhandelt met de Stad en die suggereert om het de naam « Musée John W. WILSON » te geven en « de voter l'exécution de son buste aux frais de la Ville pour être placé au milieu de la salle principale du Musée ». Daarenboven maakt GAUCHEZ ook de wens van de heer WILSON bekend om Victor LE ROY als conservator van deze nieuwe instelling aan te stellen. De naam van de instelling, de aanwezigheid van een buste van de persoon naar wie het museum vernoemd is en de inmenging bij de benoeming van de conservator zijn drie elementen die we ook zullen terugvinden bij de creatie van het *Musée-Bibliothèque WILLEMS*.

Dankzij de uitgebreide studie van Pauline PREVOST-MARCILHACY over DE ROTHSCHILDS en hun kunstmecenaat, is duidelijk dat Léon GAUCHEZ eveneens een sleutelrol speelde voor baron Alphonse DE ROTHSCHILD.²⁵ Hij is niet alleen zijn artistiek raadgever maar ook zijn privé conservator, bevoorrecht redacteur van het tijdschrift *L'Art*, gesubsidieerd door de baron en zijn zus barones Natahaniel en, niet onbelangrijk, de projectmanager van zijn mecenaatsbeleid ten aanzien van de provinciale musea van Frankrijk. Tussen 1885 en 1905 schenkt baron DE ROTHSCHILD meer dan 2000 contemporaine kunstwerken aan meer dan 250 musea maar ook aan andere instellingen met een publiek nut zoals scholen en stadhuizen. Het doel van deze schenkingen is de wil tot een nog grotere artistieke decentralisatie en wordt gestimuleerd door een mengeling van patriotisme, een educatieve wil en een liberale visie van een maatschappij waar het privé-initiatief voorloopt op de acties van de Staat. De onderhandelingen gebeuren systematisch via GAUCHEZ maar onder zijn schuilnaam PAUL LEROI. LEROI reist door de musea van de provincies, volgt het werk van de musea, informeert naar de ontwikkeling van de catalogus, de staat van de gebouwen, het budget van het museum, de presentatie van de werken, ... De richtlijnen die LEROI geeft met betrekking tot de verbouwingen van musea zijn vaak heel precies en hij hekelt vaak de triestige condities waarin de musea verkeren. Een van de expliciete verzoeken bij deze schenkingen is ook de permanente tentoonstelling van de werken in een zaal

---

²⁴ Ingrid GODDEERIS, « La contribution de Léon Gauchez dans la constitution, valorisation et diffusion de la collection de tableaux de John Waterloo Wilson », in *Cahiers bruxellois : Revue d'histoire urbaine = Brusselse cahiers : Tijdschrift voor stadsgeschiedenis*; 2016, 48, p.41-81 [J.W. WILSON, un mécène pour toujours : Actes de la journée d'étude, Bruxelles, 23-25.10 2015 = J.W. WILSON voor altijd mecenas : Akten van de studiedag : Brussel, 23-25.10 2015 -- / Julien BOHAIN, Jean HOUSSIAU, Martine Vrebos (eds.)]

²⁵ Pauline PREVOST-MARCILHACY (sous la direction de), *Les Rothschild, Une dynastie de mécènes en France*, Paris, vol. 2.

die soms de naam van de schenker droeg. In Cannes kreeg de « salle ROTHSCHILD » overgebracht naar de tweede verdieping van de stadsbibliotheek in 1895, de naam « Musée Alphonse DE ROTHSCHILD ».

Laten we nu terugkeren naar de oprichting van een *Musée-Bibliothèque* ter ere van GAUCHEZ' grootvader die vele parallellen vertoont met de boververmelde acties van de kunsthandelaar. De totstandkoming loopt echter niet van een leien dak. Alvorens het *Musée-Bibliothèque WILLEMS* een plaats krijgt in het museum van Elsene, heeft de weldoener al onderhandelingen achter de rug met onder meer de stad Brussel, Laken, Sint-Gillis en Schaarbeek. Ook al zijn de voorbereidingen bij sommige al in een ver gevorderd stadium, telkens trekt GAUCHEZ zijn staart in en eist hij de schenking die aan de basis ligt van het op te richten *Musée-Bibliothèque* terug. Toch slaagt de handelaar erin om niet alleen te Elsene maar ook in Leuven, de geboortestad van zijn grootvader, een galerij op te richten die de naam WILLEMS draagt. In volgende paragrafen worden meer details gegeven met betrekking tot de inhoud van de onderhandelingen met elk van deze steden zoals de plaats waar het *Musée-Bibliothèque* gehuisvest moest worden, de contact- en tussenpersonen, de geschatte waarde van de schenking en welke kunstwerken en objecten het bevatte.

Brussel

De eerste sporen die we teruggevonden hebben van een schenking van GAUCHEZ ter ere van zijn grootvader dateren van juli 1887.²⁶ Het betreft een kader met 11 medailles door de beeldhouwer en medailleur Jean-Désiré RINGEL D'ILLZACH die hij voor het driejaarlijks Salon te Brussel had opgestuurd. GAUCHEZ had dit kader gekocht met de bedoeling het te schenken aan het Stadsmuseum van Brussel op voorwaarde dat :

« Vous me ferez l'honneur de m'adresser officiellement, au nom de la Ville de Bruxelles, le relevé complet de tous les dons que je lui ai faits en tableaux, dessins, gravures, livres et médailles et reconnaitrez que ces dons sont faits au Musée communal à titre incessible et inaliénable et à la condition d'être exposé à demeure, convenablement encadrés, au dit Musée, chaque objet portant la mention suivante : Don J. B. WILLEMS ».

---

²⁶ GAUCHEZ had sinds 1883 al meerdere schenkingen gegeven aan het Stadsmuseum van Brussel maar deze waren niet gelinkt aan een hommage aan zijn grootvader (zie briefwisseling bewaard in het archief van het Stadsmuseum van Brussel). Zie ook : *Exposition générale des beaux-arts, catalogue explicatif*, Bruxelles, 1887, p. 103, lot 687 : cadre de RINGEL D'ILLZACH met vermelding « appartient au Musée communal de Bruxelles ».

Sinds 1883 had Gauchez namelijk meerdere boeken, schilderijen en tekeningen aan deze instelling geschonken. In een brief legt GAUCHEZ aan Charles BULS (1837-1914), burgemeester van Brussel, uit dat hij zich al lange tijd voorgenomen had om op deze manier de « mémoire vénérée » aan zijn dierbare grootvader van moederskant te eren en dat hij diens modelbuste door de vooraanstaande beeldhouwer Auguste RODIN binnenkort weldra naar het Stedelijk Museum zou sturen.²⁷ Het project werd uiteindelijk niet gerealiseerd.

Laken

Drie jaar later in 1890, onderneemt GAUCHEZ een nieuwe poging. Deze keer spreekt hij de stad Laken aan en gaat hij nog een stap verder en is het de bedoeling om er een *Musée-Bibliothèque Joseph-Benoît WILLEMS* op te richten. In een akte van 28 juli 1890²⁸ schenkt Léon GAUCHEZ 18 schilderijen, pastels en aquarellen, 1 beeldhouwwerk, 238 boeken en 139 autografen, ter waarde van 12.920,50 frank, met als doel het publieke nut.

Aan deze schenking zijn verschillende voorwaarden verbonden. Ten eerste is de gemeente verplicht het familiegraf op de begraafplaats van Laken voor eeuwig in perfecte staat te onderhouden vanaf de dag van de dood van de schenker of vanaf de dag dat deze, om welke reden dan ook niet in staat zou zijn om het zelf te doen. De lokatie van dit graf is hoogst waarschijnlijk de reden dat de stad Laken werd aangesproken voor de schenking. Daarnaast wilt de schenker anoniem blijven of met de woorden uit de akte: « le silence à ses yeux étant ce qu'il convient de mieux à l'accomplissement d'un acte provoqué par un sentiment de piété filiale ». De schenker bezorgt eveneens de zegels om op de boeken, autografen en kunstwerken aan te brengen waarop de volgende tekst staat: « Musée Bibliothèque J.B. WILLEMS » omcirkeld door « Commune de Laeken ». Het is de taak van de stad om de boeken die nog geen boekband hebben in te binden. Daarenboven moet de stad de collectie verzekeren en de toegang voor het publiek voorzien van 10 tot 15 u in de winter en tot 17 u in de zomer op zijn minst 3 dagen in de week en altijd op zon- en feestdagen. Ook voor de voorlopige ophanging en het tentoonstellen van de werken worden aanwijzingen gegeven tot de definitieve installatie in het nieuw stadhuis met de bedoeling om op dat moment de schenker te raadplegen « dans le but de lui permettre

---

²⁷ Archief van het Stadsmuseum van Brussel : brief van Léon GAUCHEZ aan Charles BULS, 21/07/1887. Voor de buste WILLEMS door RODIN zie ook voetnoot 9.

²⁸ Brussel, Algemeen Rijksarchief, Protocollen van notarissen/Brabant, map nr. 32.748: akte van notaris E.J.J. VALENTYNS betreffende de schenkingsakte GAUCHEZ-WILLEMS van 28/07/1890. Zie ook Joris DILLEN, « Er zitten "vrijgevigens" in Lakense straatnamen », in *Ons graafschap. Jaarboek van de Geschied- en heemkundige kring van het graafschap Jette en omgeving*, Brussel, 1992, p. 65-89.

d'y contribuer en temps utile afin qu'elles s'opèrent dans les conditions les meilleures et les plus sûres ». Tot slot en niet onbelangrijk, wordt de schenking gedaan « sous les conditions les plus formelles et les plus étendue d'inaliénabilité et d'insaisissabilité avec renonciation complète et définitive en sa faveur et à son profit du droit de retour ».

Georges SCHOENFELD (1855-?), advocaat aan het Hof van beroep, wordt door GAUCHEZ aangeduid als zijn « mandataire spécial » aan wie hij alle bevoegdheden geeft die nodig zijn om in zijn naam de uitvoering van zijn bedoelingen inzake dit project na te streven. SCHOENFELD moet ook de volgende schenkingen die GAUCHEZ van plan is te doen met het oog op de verrijking van het *Musée-Bibliothèque J.B. WILLEMS* in goede banen leiden.

Ruim 2 jaar na de ondertekening van de akte, op 1 september 1892 heeft de gemeente aanvaard om een speciaal lokaal te bouwen. De kosten worden geraamd op 55.000 fr maar Laken beschikt slechts over 31.000 frank bestaande uit eigen middelen, subsidies, en een bijdrage van 6000 frank van de schenker om een afgesloten lokaal in te richten op voorwaarde dat op de gevel zou vermeld staan: IN MEMORIAM MUSEE-BIBLIOTHEQUE JOSEPH BENOIT WILLEMS. De schenking WILLEMS was voorlopig ondergebracht in het oud gemeentehuis in de Paleizenstraat over de Bruggen. Ondertussen worden een conservator, de kunstschilder Theodore GÉRARD (1828-1902), en een bibliothecaris, gepensioneerd kolonel V. ROGER (1830-?)²⁹, aangesteld. Beiden wijzen op de ontoereikendheid van de voorlopige lokalen. De schenking is namelijk aangegroeid en bevat midden 1892 159 schilderijen en 3700 boeken.³⁰ In 1892 verschijnt ook volgend negatief bericht over het *Musée-Bibliothèque WILLEMS* in het tijdschrift *L'Art* waarvan GAUCHEZ directeur was :

« *L'Indépendance belge* du 7 novembre, a consacré un article, en partie fort erroné, à cette institution, absolument embryonnaire et dont il sera temps de s'en occuper lorsque la commune de Laeken aura donné une organisation sérieuse ».³¹

---

²⁹ Het gaat vermoedelijk om Vincent ROGER, gepensioneerd kolonel woonachtig te Laken in 1904, op het moment dat hij getuige was van het huwelijk van Antoinette Atalie BRACQUENIER en Jean Joseph MARTIN (zie personendatabank Algemeen Rijksarchief van België : https://search.arch.be/nl/zoeken-naar-personen/zoekresultaat/g/persoon_achternaam_t_0/Roger/g/persoon_voornaam_t_0/vincent%20/g/zoekwijze/s?M=0&V=0&O=0&persoon_0_periode_geen=0&sort=akte_datum&direction=asc. Zie ook persoonlijke militaire dossiers in het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis : militair dossier nr. 5877 (<https://www.klm-mra.be/D7t/nl/content/persoonlijke-militaire-dossiers>).

³⁰ In het tijdschrift *L'Art* werd een tekening gereproduceerd van Thomas LAWRENCE met de titel « Portrait du Baronet Sir Robert Price » met als herkomst het *Musée-Bibliothèque JBW*. Dit kunstwerk was nochtans niet opgenomen in de schenkingsakte aan Laken : *L'Art. Revue bi-mensuelle illustrée*, Paris, 1893, p. 119. Deze tekening maakt vandaag wel deel uit van het Museum van Elsene (inv. JBW 320).

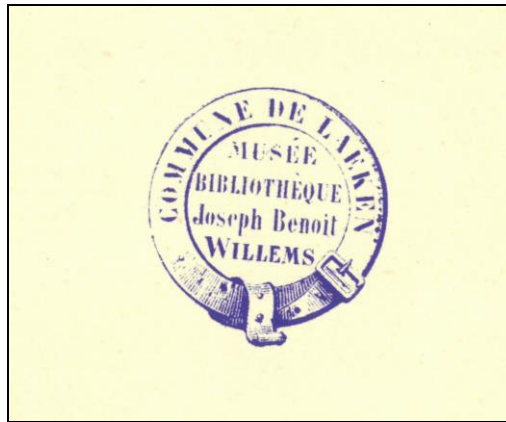
³¹ *Musée-Bibliothèque Joseph-Benoît Willems, à Laeken-lez-Bruxelles*, in *L'Art. Revue bi-mensuelle illustrée*, Paris, 1892, II, p. 212.

Deze bijdrage is vermoedelijk van de hand van GAUCHEZ die kwaad was dat zijn naam in het artikel in *L'Indépendance belge* was opgenomen en gelinkt werd aan deze schenking.³²

In het verslag van het College van 1893 wordt het probleem van de te kleine lokalen opnieuw aangekaart maar er komt geen oplossing.

Uiteindelijk wordt de schenking in 1894 nietig verklaard door de weldoener omdat de Stad Laken niet kon beantwoorden aan de opgelegde eisen met name het behoorlijk onderbrengen van de collectie in een afgesloten lokaal. In het verslag van het College van 1895 lezen we dat de zaak definitief geregeld is en de schenker alles teruggekregen heeft.

Deze eerste poging heeft toch zijn sporen nagelaten : de *prijs Joseph-Benoit-WILLEMS* in de basisscholen te Laken³³, het *Joseph-Benoit Willemsplein* in Laken³⁴ en de stempels in de publicaties [ill. 3] en op de brieven.

Ill. 3 : Cachet du musée-bibliothèque Joseph-Benoît WILLEMS à Laeken
Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België - Bibliotheek

Finaal belanden een tiental van de 19 kunstwerken uit de Lakense akte later in het Museum van Elsene. Het overgrote deel van deze werken werd vervaardigd door eigentijdse kunstenaars. Slechts 3 zijn van de hand van oude meesters, met name van Jacob GILLIG (Visbank), een zeker WILSEN (De dochter van Jeftha) en van de beeldhouwer Michael RYSBRACK (terracotta van RUBENS ten voeten uit).³⁵ Dit beeld werd door GAUCHEZ reeds in 1888 te koop aangeboden aan de KMSKB die het weigerden omdat het volgens hen om een reproductie ging.

³² *L'Indépendance belge*, 07/11/1892, p. 2 : in het artikel wordt onder andere een collectie van tekeningen van INGRES genoemd. Quasi dezelfde informatie is opgenomen in het tijdschrift *Le Nouvelles de l'Intermédiaire* van 20/11/1892, col. 111 : het verschil met het artikel in *L'Indépendance belge* is dat GAUCHEZ' functie van directeur van het tijdschrift *L'Art* hier expliciet vermeld wordt.

³³ Stadsarchief Brussel, IP II 732.

³⁴ https://monument.heritage.brussels.nl/Brussel_Laken/Joseph_Benoit_Willemsplein/10208114.

³⁵ De laatste 2 werken belanden uiteindelijk in het Museum van Elsene. Zie Emile MEUNIER, *Musée communal d'Ixelles, Catalogue*, Bruxelles, s.d : 1190 (RYSBRACK) en 1253 (WILSEN).

Dit in tegenstelling tot wat GAUCHEZ beweerde die het als het origineel model presenteerde van een beeld dat te Londen zou opgericht worden ter ere van RUBENS dat echter nooit uitgevoerd werd. Uit het archiefdossier blijkt dat dit beeld tot 1890 in het museum bewaard werd tot GAUCHEZ meldt dat iemand van de stad Laken het zal komen halen.³⁶

Sint-Gillis, Schaarbeek, Sint-Joost-ten-Node

Na de slechte afloop van deze zaak met de stad Laken, onderneemt GAUCHEZ een tweede poging om een museum ter nagedachtenis van zijn grootvader op te richten. Deze keer wedt hij op meerdere paarden terzelfdertijd en onderhandelt hij zowel met de gemeente Elsene als met Sint-Gillis en Schaarbeek en ook St. Joost ten Node wordt als potentiële kandidaat beschouwd. We gaan eerst dieper in op de onderhandelingen met de steden die de « schenking WILLEMS » niet binnenhaalden. Het voorstel voor de oprichting van een *Musée-Bibliothèque J.B. WILLEMS* in de gemeente Sint-Gillis komt er in het voorjaar van 1895. Uit het ontwerp voor de schenkingsakte dat heel gelijklopend is met de Lakense akte komen we te weten dat de waarde van de schenking geschat wordt op 150.000 frank en dat de kunstenaar schilder-decorateur Charles CARDON (1850-1921) de contactpersoon zal zijn tussen Gauchez en Sint Gillis. De zaal « In Memoriam », de stempels voor de boeken, de autografen en de kunstwerken en het onderhoud van het familiegraf, zijn slechts enkele van de terugkerende elementen.³⁷ In een krantenknipsel lezen we dat de basiscollectie gevormd wordt door meerdere schenkingen van de heer « LEROY de Paris » met een waarde van meer dan 100.000 franken.³⁸ Tijdens de zitting van het College van de Burgemeester en Schepenen op 19 maart 1895, wordt de schenking goedgekeurd. Maar om deze voorwerpen goed te huisvesten, moet de Stad werken uitvoeren om het gebouw in de Parmastraat, dat eerder een school was, aan te passen. Dit brengt uiteraard ook kosten met zich mee die geraamd worden op 13.000 franken. Alle leden, behalve de heer Prosper HANREZ (1842-1920), stemmen voor. Volgens deze laatste is de oprichting van een museum gerechtvaardigd in een provincie maar niet in een voorstad van de hoofdstad waar alle kunstenaars en ambachtslui

---

³⁶ AKMSKB, BM, dossier 2932.

³⁷ *Bulletin communal de Saint Gilles, lez-Bruxelles*, n°3, 23e année, conseil communal du 19/03/1895, objet 9 : Musée Joseph-Benoit WILLEMS, p. 160-168. *Bulletin communal de Saint Gilles, lez-Bruxelles*, n°6, 23e année, conseil communal du 06/06/1895, objet 5 : Musée Benoit-Joseph WILLEMS, p. 307-313. *Bulletin communal de Saint Gilles, lez-Bruxelles*, n°7, 23e année, conseil communal du 13/06/1895, objet 4 : Musée Benoit-Joseph WILLEMS, p. 360-367.

³⁸ Dit krantenknipsel heeft als opschrift « Gazette – le 18 juin 1895 » en wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek (KBR) van België samen met briefwisseling van de architect Alphonse BALAT aan GAUCHEZ : KBR, Handschriften, II 7700, env. 2 Baertsoen-Beernaert, brief 19 & 28.

de nationale musea ter hunner beschikking hebben. Volgens de andere leden is het juist de bedoeling een museum te creëren dat diensten aanbiedt aan de werkende klasse en een noodzakelijke aanvulling is van de pas opgerichte academie. Tijdens de vergadering van 6 juni datzelfde jaar, deelt de schepen Henri MORTIAUX (1844-1905?) aan zijn collega's mee dat de schenker niet instemt met de goedgekeurde plannen van het schepencollege. GAUCHEZ raadt hen aan zijn vriend, de architect Alphonse BALAT (1818-1895), te raadplegen, die nieuwe plannen tekent voor het Museum WILLEMS, waarvan de kosten op 14.900 franken geschat werden.³⁹ Men komt echter niet tot een unanimité om deze laatste ontwerpen goed te keuren en er wordt beslist ter plaatse te gaan kijken. Naar aanleiding van dit bezoek wordt een snelle studie gemaakt bestaande uit een plan, een gevel richting de Parmastraat, een dwarsdoorsnede en een ruwe schatting van de kosten (30.695 fr.). Behalve de heer HANREZ die tegenstemt, worden de aanpassingsplannen voor het *Musée WILLEMS* unaniem aangenomen tijdens de zitting van 13 juni. Maar op 12 juli 1895 wordt er verbaal overeengekomen tussen de schenker en de Stad dat het schepencollege alle objecten terug zal geven aan de rechtmatige eigenaar.⁴⁰ Het gevolg is dat het *Musée-Bibliothèque WILLEMS* opnieuw het daglicht niet ziet. Uit de briefwisseling met het museum van Elsene blijkt wel dat de kunstvoorwerpen die oorspronkelijk bedoeld waren voor Sint-Gillis in Elsene terecht zijn gekomen.

Op hetzelfde moment als de stad Sint Gillis wordt ook het Museum van Schaarbeek verrijkt met giften van GAUCHEZ. In 1895 en 1896 schenkt hij, onder de naam Paul LEROI, een schilderij van Euphrosine BEERNAERT⁴¹ en een collectie waardevolle kunstboeken.⁴² Via de introductie van een tentoonstellingscatalogus uit 1959, vernemen we dat Leroi gedurende 2 jaar nog veel meer aanbiedt zoals een aquarelle, 51 etsen, 30 gravures en prenten, en een groot aantal foto's van kunstwerken. Uit diezelfde publicatie is duidelijk dat deze generositeit verbonden is aan enkel voorwaarden met name dat bovengenoemde collecties « retassent réunis à perpétuité sous la dénomination de Musée-Bibliothèque Joseph-Benoit WILLEMS, sans que ce titre puisse jamais être modifié ni abrégé ». De gemeenteraad aanvaardt het principe op 29 oktober 1895 en de bestendige deputatie keurt de beraadslaging goed op 18 december.

---

³⁹ Brussel, Archives et Musée de la Littérature, ML 07065/0134-0137, 4 brieven van de architect Alphonse BALAT aan Léon GAUCHEZ betreffende de plannen voor het museum WILLEMS.

⁴⁰ « Commune de Saint-Gillis, - c. GAUCHEZ », in *Jurisprudence de Belgique*, 1898, III (tribunaux), p. 202-204.

⁴¹ *Fédération Artistique*, 1895, p. 327.

⁴² *Fédération Artistique*, 1896, p. 269.

Omwille van verschillende moeilijkheden, trekt Leroi zijn staart echter terug in en eist hij zijn schenkingen terug op.⁴³

De mecenas GAUCHEZ toont ook interesse in de gemeente St. Joost ten Node om er zijn *Musée-Bibliothèque WILLEMS* op te richten. Dit blijkt uit een brief van 8 mei 1895 van de schilder Frederic TSCHAGGENY (1851-1921) die GAUCHEZ informeert : « Il n'y a jusqu'à présent ni musée ni bibliothèque à St Josse-ten-Noode ».⁴⁴ Tot op heden zijn geen bewijzen gevonden dat de kunsthandelaar ook effectief contact opnam met deze gemeente maar misschien was hij eerder op zoek naar een bestaande instelling waarin hij zijn *Musée-Bibliothèque* kon onderbrengen.

Elsene

Na jaren van onderhandelingen komt GAUCHEZ toch tot een overeenkomst met Elsene.⁴⁵

In de notarisakte van 17 oktober 1895, goedgekeurd bij koninklijk besluit van 2 mei 1896, betreffende de schenking aan de stad Elsene zijn 1586 loten beschreven waarvan een groot aandeel bestond uit boeken. De totale geschatte waarde bedroeg 188.365,35 frank. Alweer zijn dezelfde voorwaarden opgenomen als in de akte van Laken en in het ontwerp van de akte van Sint Gillis zoals de zaal « In memoriam » die gewijd zal worden aan de familiesouvenirs van de schenker, het eeuwigdurend onderhoud van het familiegraf en de stempels voor de boeken, autografen en de kunstwerken. Charles CARDON en Georges SCHOENFELD zijn wederom contactpersonen.

Het is de beeldhouwer Constantin MEUNIER (1831-1905) die zijn neef Emile MEUNIER als conservator voor deze collectie aanbeveelt aan Léon Gauchez. Dit advies wordt opgevolgd en Emile MEUNIER wordt effectief in dienst genomen.⁴⁶ Ex-kolonel ROGER die tijdens de onderhandelingen met Laken verantwoordelijk was voor de boekencollectie, wordt opnieuw tot bibliothecaris aangesteld in Elsene.

---

⁴³ Gaston WILLIOT (préf.), *Opération « Musées », Maîtres schaerbeekois (1re Série)*, s.l., 1959 : enkele van die schenkingen zouden nu terug te vinden zijn in het Museum van Elsene.

⁴⁴ KBR, Handschriften, II 7700, vol. 2, env. 18, brief van 08/05/1895 van Frédéric TSCHAGGENY (86) : « Il n'y a jusqu'à présent ni musée ni bibliothèque à St Josse-ten-Noode ». Zie ook brief 88 waar sprake is van Laken.

⁴⁵ Elsene, Archief van het Museum van Elsene, dossiers inzake schenking Léon GAUCHEZ : correspondance entre L. GAUCHEZ et E. MEUNIER de 1894 à 1895, documents concernant le don de L. GAUCHEZ, documents relatifs au procès GAUCHEZ, dépenses relatives au don GAUCHEZ. *Bulletin communal d'Ixelles*, n°17, année 1895, conseil communal du 04/11/1895, objet 3 : Donation Joseph-Benoît WILLEMS, p. 731-784. Sandrine LANNON, *Le Musée des Beaux-Arts d'Ixelles de son origine (1892) à 1956*, (Mémoire présenté en vue du grade licencié en Histoire, UCL), 1990-1991, p. 85-92. Emile MEUNIER, *Musée communal d'Ixelles. Catalogue*, Bruxelles, [s.d].

⁴⁶ KBR, Handschriften, II 7700, vol.2, env. 11, 45 : brief van Constantin MEUNIER aan Léon GAUCHEZ van 21/11/1895.

In november 1896 schrijft GAUCHEZ de gemeenteraad van Elsene aan omdat de schenking nog altijd niet toegankelijk is. Er bestaat op dat moment nog twijfel of het een onderkomen zou vinden in het museum van Elsene in de Van Volsemstraat of er een nieuw project door de architect Jules BRUNFAUT (1852-1942) zou komen. Maar eerst moet de primordiale vraag van de keuze van de lokalen opgelost worden. Rekening houdend met eventuele toekomstige giften van GAUCHEZ, stelt hij zelf een opdeling van de kunstwerken voor in zeven zalen. GAUCHEZ reclameert in zijn brief over de inrichting van de zalen, meer bepaald het feit dat hij geen inspraak kreeg voor de aankoop van een vitrine en bibliotheekmeubelen en het steken van een dakvenster. Hij klaagt eveneens over de staat van de daken en het feit dat het op verschillende plaatsen binnen regent. Ook het stof afkomstig van de kolen voor de verwarming zijn heel schadelijk voor de kunstwerken en de schenker is geschokt hoe de tekening van Albrecht DÜRER [ill. 4]⁴⁷, één van de parels van de WILLEMS-schenking, hieronder geleden heeft. Wanneer hij de tekening voorlegt te Parijs aan de expert LACROIX is het verdict dat het onmogelijk is de « piques du papier » weg te halen. De rampzalige variaties in temperatuur hebben eveneens schadelijke gevolgen voor meerdere kunstwerken. Om het met de woorden van GAUCHEZ te zeggen: « C'est du vandalisme au premier chef ». De handelaar verwijst ook naar de niet uitgevoerde condities beschreven in artikelen IX, XI, XIII en XVI respectievelijk betreffende « l'installation complète, méthodique et rationnelle de tous les objets de la donation, l'assurance, les reliures et cadres à faire et le tombe des parents du donateur ». Van bovengenoemde brief wordt een exemplaar bezorgd aan alle leden van de gemeenteraad van Elsene die tijdens haar vergadering van 4 december de observaties van de heer GAUCHEZ bestudeert en verzekert de nodige maatregelen te treffen zodat zij de vastgelegde verplichtingen uit de schenkingsakte zou nakomen.

Octave MAUS (1856-1919) beschrijft in 1898 in een artikel de rijkdom van het museum van Elsene en gaat ook dieper in op de schenking van « Benoit WILLEMS ». Hij stelt de vraag : « Avais-je raison d'écrire que beaucoup de musées de provinces envieraient cette sélection. Eh ! mais la plupart des noms français⁴⁸ que je viens de citer ne manquent-ils pas à l'appel de conservateurs du grand musée de Bruxelles ? » en beantwoordt die ook zelf : « La galerie ixelloise complète très heureusement celui-ci en permettant aux visiteurs de s'initier aux

---

⁴⁷ Inv. JBW 136.

⁴⁸ Het gaat hier om de vele 19de eeuwse Franse artiesten die deel uitmaakten van de schenking WILLEMS zoals Eugène DELACROIX, Jean-Baptiste CARPEAUX, Elie DELAUNAY, Henri COURSELLES-DUMONT, Eugène LAMBERT, Léon LHERMITTE, Auguste LANÇON, Paul RENOARD, Marcellin DESBOUTIN, Charlotte DE ROTHSCHILD, Auguste RODIN, Camille CLAUDEL, Charles DEGEORGE, Claude CLODION, Emmanuel FRÉMIET, Oscar ROTY, Victor PETER, etc.

productions de quelques-uns des artistes célèbres, à juste titre, chez nos voisins ». MAUS spreekt ook over de geruchten die de ronde doen over de misnoegdheid van de schenker inzake de lokalen, de ophanging, de administratie en het feit dat hij de geschonken werken terug zou eisen. De naam van GAUCHEZ wordt echter niet expliciet genoemd.⁴⁹ Dit is in tegenstelling tot het artikel dat MAUS 5 jaar later publiceert waarin GAUCHEZ wel letterlijk vermeld wordt en staat dat het gerecht beslist heeft dat het Museum van Elsene de schenking zoals beschreven in de akte van 1895 behoudt en enkel de giften van na deze datum moet teruggeven.⁵⁰

III. 4 : *La Cigogne*
A. DÜRER (Museum van Elsene – inv. JBW136)

⁴⁹ Octave MAUS, « Le Musée d'Ixelles », in *L'Art Moderne*, 1898, p. 243-245.

⁵⁰ O.M., « Chronique Judiciaire des Arts, Le Musée d'Ixelles », in *L'Art Moderne*, 1903, p. 293-294.

Deze teruggave vindt pas plaats in april 1906. De verpakking en het transport worden geregeld door Maurice POTTIER (Rue Gaillon 14, Paris) waarmee GAUCHEZ regelmatig samenwerkt. Het gaat in totaal om 8291 objecten (3147 boeken, 1637 autografen, 984 gravures, 42 schilderijen en bronzen, 202 facsimiles van tekeningen, 1089 tekeningen, 138 lithografen, 985 foto's en 52 meubels en andere objecten) die het Museum van Elsene aan haar neus laat voorbijgaan.

Ill. 5 : Plaquette métallique *Collection Joseph-Benoit WILLEMS*
Museum van Elsene – JBW

De schenking WILLEMS wordt vandaag niet meer gelinkt aan GAUCHEZ' grootvader noch als één geheel tentoongesteld in het Museum van Elsene.⁵¹ Toch hebben we nog een oude plaquette teruggevonden die verwijst naar deze verzameling [ill. 5]. Op een oude postkaart is ook te zien hoe meerdere werken uit deze schenking vroeger samenhangen [ill. 6].

⁵¹ Op een gegeven moment werd een deel van de boekencollectie door het stedelijk museum van Elsene in depot gegeven aan de KMSKB. Deze publicaties, hoofdzakelijk veilingcatalogi, werden in de inventaris van de bibliotheek van de laatstgenoemde instelling ingeschreven en worden er tot op heden bewaard. Zie Isabelle LAMBERTY & Nathalie VERBRUGGEN, *Répertoire des catalogues de vente du XIXe siècle appartenant au Fonds Joseph-Benoît Willems*, Brussel, 1989 en Ingrid GODDEERIS, « Digitalisering oude veilingcatalogi. Met één muisklik terug in de tijd van de fascinerende wereld van de kunstveilingen », in *Bibliotheek- & archiefgids*, 86, 2010, 2, p. 19.

III. 6 : Carte postale *Les salles principales du Musée d'Ixelles avant 1940*
Museum van Elsene

Leuven

Tot slot slaagt GAUCHEZ erin nog een tweede « Galerie Joseph-Benoît WILLEMS” op te richten met name in de geboortestad van zijn grootvader : Leuven.⁵² Begin 1898 worden de eerste contacten gelegd. GAUCHEZ schenkt enkele werken aan het stedelijk museum van Leuven. Hij doet dit echter in alle anonimiteit. Zijn brieven tekent hij met een van zijn vele pseudoniemen Paul LEROI.

Een jaar na de eerste schenkingen, vraagt LEROI aan de burgemeester een aparte zaal te wijden aan zijn grootvader met uiteraard een goede belichting en een beredeneerde ophanging van de werken zoals het elke openbare collectie betaamt. De schenker is ervan overtuigd dat dit « nieuwe museum » een bron van voorspoed zal zijn voor de stad, een extra attractie voor de buitenlanders en een pluspunt voor de ontwikkeling van de smaak van de Leuvenaars. GAUCHEZ neemt onder zijn eigen naam ook contact op met de stadsarchivaris Edouard VAN EVEN (1821-1905), tevens verantwoordelijk voor het stadsmuseum. Hij kaart de triestige lokatie van de verzameling op de tweede verdieping van het Leuvens stadhuis aan. Hij wijst onder meer op het brandgevaar en het feit dat de bezoekers geremd worden te komen

---

⁵² Leuven, Stadsarchief, modern archief Leuven (1830-1976), nr. 23.432. Wij danken archivaris Piet VELDEMAN voor het bezorgen van de kopieën uit het dossier inzake de schenking van Paul LEROI aan de Stad Leuven en enkele scans uit het jaarverslag van de stad voor 1898 en 1899.

kijken omdat de « beklimming » naar boven hen afschrikt. De kunsthandelaar stelt een goed geïsoleerd en belicht lokaal voor waar de buitenlanders met plezier de meesterwerken zouden kunnen bestuderen in de plaats van zelf het kaf van het koren te moeten scheiden aangezien de goede schilderijen nu verdrinken tussen de rest. Daarenboven zou deze nieuwe opstelling ook de vrijgevigheid van schenkers stimuleren die maar weinig geneigd zijn afstand te doen van hun bezittingen bij het zien van de wanordelijke opstelling van de werken in het gotische stadhuis. In deze zelfde brief refereert hij naar zijn goede vriend, Paul LEROI, die bereid zou zijn de meeste van zijn prenten of misschien zelfs zijn volledige prentenverzameling aan de stad Leuven te schenken indien zij de kosten voor het inkaderen op zich zou nemen. Het belangrijkste voor LEROI is dat deze prenten aan het publiek tentoongesteld worden om zo bij te dragen tot de ontwikkeling of de vorming van hun smaak, dit naar het voorbeeld van een groot aantal steden in Frankrijk zoals onder meer Rouen waar een bewonderswaardige collectie ingekaderde gravures en lithografieën van eerste orde in alle rust door de bezoekers kan bestudeerd worden.

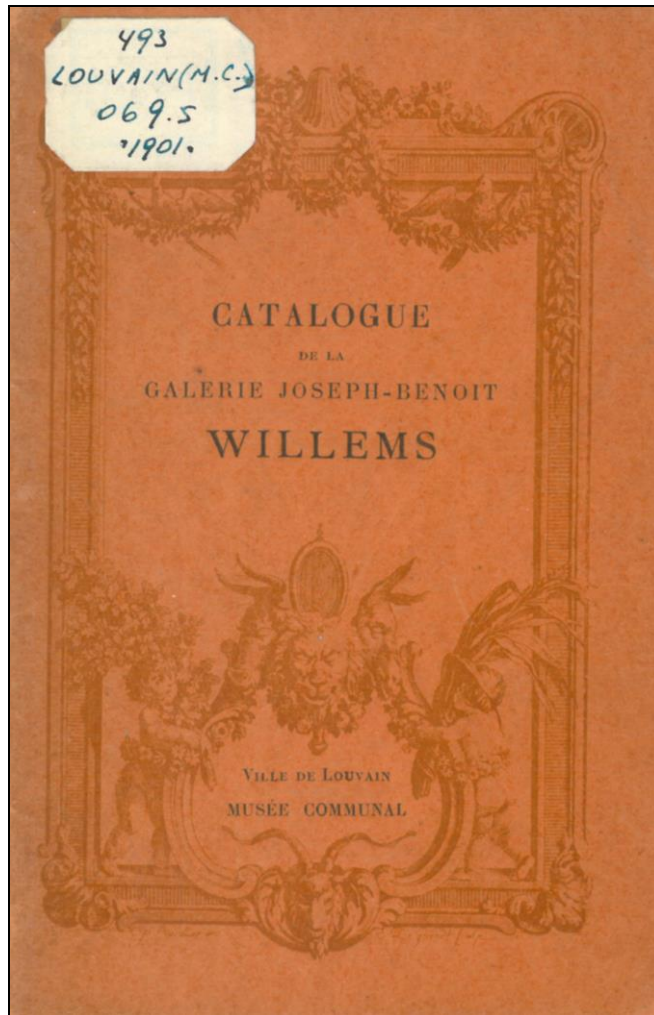
Naast kunstwerken schenkt LEROI ook kunstboeken. Maar als de stad beslist deze werken onder te brengen in de bibliotheek van de Academie voor Schone Kunsten van Leuven en niet in het museum, vraagt hij ze allemaal terug te sturen.

Het schenken van kunstwerken wordt echter voortgezet. In een brief van 19 juli 1900, verklaart LEROI nog meer te geven op voorwaarde dat de stad Leuven haar museum op een andere lokatie vestigt die de collectie waardig is.

Op een gegeven moment is er sprake dat de stad Leuven een gebouw zou aankopen niet ver van het stadhuis om het museum in te vestigen. Maar midden 1901 verbreekt LEROI alle banden met Leuven en zet hij de verderzetting van zijn schenking stop omdat het museum toch niet naar een ander gebouw verhuist. Daarenboven vindt hij dat alle verbeteringen die men wil uitvoeren op de zolderverdieping van het stadhuis waar het museum gevestigd is, verloren kosten zijn. In het vervolg zal hij zijn schenkingen toesturen naar verschillende Franse steden die hem sinds jaren geregeld om artistiek advies vragen. Er wordt hier indirect verwezen naar de schenkingspolitiek van GAUCHEZ en baron DE ROTHSCHILD die sinds 1885 volop aan de gang was.

Desondanks worden de schilderijen, beeldhouwerken, tekeningen en gravures geschonken door LEROI, samengebracht in de kleine zaal van het museum en wordt de collectie naar zijn grootvader WILLEMS genaamd. VAN EVEN stuurt de Burgemeester en Schepenen een beknopte catalogus die hij wil publiceren tegen de periode van de Kermis op voorwaarde dat deze goedgekeurd wordt door de schenker in kwestie. VAN EVEN vraagt LEROI de catalogus snel

door te nemen en indien nodig veranderingen aan te brengen opdat het zou kunnen gedrukt worden tegen het stadsfeest op 1 september 1901, een periode waarin het museum door veel buitenlanders bezocht wordt. LEROI gaat echter niet akkoord, vindt dat de catalogus volledig moet veranderd worden en neemt dit werk op zich. Maar de tijd dringt. VAN EVEN vraagt LEROI of hij de lijst van werken mag drukken en doet een voorstel voor de titel. Uiteindelijk laat de schenker zelf 1000 catalogi van de galerij WILLEMS drukken op eigen kosten en geeft die aan de stad ter vervanging van de catalogus die zij geredigeerd had.⁵³ De catalogus bevat 28 schilderijen van zowel oude als moderne meesters, 2 pastels, 3 aquarellen, 4 tekeningen, 4 beeldhouwwerken en 12 gravures [ill. 7]. Deze werd gedrukt te Parijs bij *Imprimerie de L'Art* waar ook het kunsttijdschrift *L'Art*, mede opgericht Léon GAUCHEZ, van de pers rolde.

Ill. 7 : Couverture du *Catalogue de la galerie Joseph-Benoît Willems* – Leuven Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België - Bibliotheek

⁵³ *Catalogue de la Galerie Joseph-Benoit Willems* [au] Musée Communal de Louvain, Paris, 1901.

De verhuis van het museum gelegen op de zolderverdieping van het stadhuis naar het hotel VANDER KELEN-MERTENS in de Saoyestraat vond uiteindelijk bijna 20 jaar later plaats onder leiding van de opvolger van VAN EVEN, conservator Victor DEMUNTER (1858-1939).

Focus op de oude kunst uit de schenkingen Joseph-Benoît WILLEMS : herkomst, enkele gemiste kansen en de versnippering van de verzameling

De schenkingen ter ere van GAUCHEZ' grootvader die in het museum van Elsene en in het museum van Leuven terecht kwamen bestonden hoofdzakelijk uit eigentijdse kunst. Maar in het kader van de tentoonstelling te Namen, willen we hier toch even stilstaan bij de oude kunst.

Tussen de oude schilderijen uit de galerij WILLEMS te Leuven, bevond zich onder meer werk van de Vlaamse School (Pieter BRUEGHEL de Oude, Frans FRANCKEN de Jonge, Jan VAN DEN HECKE, Paul DE VOS en Jan Baptist WOLFAERTS), de Hollandse school (Jean JANSON le Vieux, Richard VAN BLEECK en Adrien VAN GAESBEECK) en de Italiaans School (BONIFAZIO I). Als we inzoomen op de oude kunst in de schenking aan Elsene tellen we slechts een 25tal schilderijen, 15 tekeningen en 2 beeldhouwwerken met hoofdzakelijk werk van 16de en 17de eeuwse Vlaamse en Hollandse kunstenaars met daarnaast ook enkele werken van Duitse en Italiaanse kunstenaars. Het aandeel van de oude meesters is zoals gezegd eerder klein als we eraan herinneren dat de schenking bestaat uit een 700tal kunstwerken (de boekencollectie niet meegerekend). De thematieken zijn divers van landschappen (zee- en stadsgezichten), portretten, genretaferelen, religieuze onderwerpen, dieren tot stillevens (vaak met een verwijzing naar de jacht).

Léon GAUCHEZ is zeker een kenner op het gebied van oude kunst. Heel wat meesterwerken passeren door zijn handen en kan hij aan woekerprijzen verkopen. Dit blijkt onder meer uit de aankoopdossiers van de KMSKB. Zo verkoopt GAUCHEZ tussen 1867 en 1906 zestig kunstwerken waaronder werk van heel wat Vlaamse en Hollandse meesters zoals Frans HALS, Pieter Paul RUBENS, Hans MEMLING, Cornelis DE VOS, Antoon VAN DIJCK, Anthonie PALAMEDESZ, Paul DE VOS, Abraham VAN BEYEREN, Michiel RYSBRACK, etc.⁵⁴

---

⁵⁴ Catherine HEESTERBEEK-BERT, « Léon Gauchez, un marchand d'art de la seconde moitié du XIXe siècle : ses rapports avec les Musées royaux des Beaux-Arts de Belgique. Quelques révélations puisées aux archives du musée », in *Bulletin des Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique*, vol. 1994-1995, XLIII-XLIV, 1-4, p. 183-225. GAUCHEZ verkocht ook ontelbare werken aan andere musea zoals het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten van Antwerpen. Voor meer details over de verkoop van een MEMLING (inv. 778) aan dit museum zie : Ingrid GODDEERIS, « From Nájera to Antwerp: How Memling's *God the Father with Singing and Music-Making Angels* Ended Up in Belgium », in L. KLAASSEN & D. LAMPERS (eds), *Harmony in Bright Colors. Memling's God the Father with Singing and Music-Making Angels Restored* (Me Fecit 12), Turnhout, 2021, p. 74-85.

Uit de namen van oude meesters wiens werk GAUCHEZ verkoopt aan de verzamelaar John WATERLOO WILSON blijkt opnieuw zijn expertise op dat vlak. Het betreft onder meer werk van Gerrit en Job BERCKHEYDE, Fernand BOL, Adriaan BROUWER, Christiaan DIETRICH, Cornelis DUSART, Govert FLINK, Jan VAN GOYEN, Dirk en Frans HALS, Willem KALF, REMBRANDT VAN RIJN, Salomon RUYSDAEL, Pieter Paul RUBENS, Godfried SCHALCKEN en Jan WYNANTS.⁵⁵

Ook wanneer GAUCHEZ samen met de kunsthandelaren Etienne LE ROY en Alexis LEFÈVRE de basiscollectie verschaft voor het Metropolitan Museum te New York zien we dat daarin heel wat werk van Vlaamse en Hollandse meesters is opgenomen. Van de volgende tien werken wordt in opdracht van GAUCHEZ een gravure gemaakt door de Franse kunstenaar Jacques JACQUEMART die samen gebundeld worden in een album : een *Landschap* van Nicolaes BERCHEM, *Malle Babbe* van Frans HALS, een *Vrouwenportret* van Bernard STRIGEL, een *Vrouwenhoofd* van GREUZE, het *Portret van Maarten van Veen* door Maarten VAN HEEMSKERCK, de *Heilige Familie* van Jacob Jordaens, *Interieur van een Hollandse keuken* door William KALF, een *Hollandse burgemeester* door Bartholomeus VAN DER HELST, een *Portret van een Hollandse gentleman* door Adriaen DE VRIES en *De Moerdyck* door Jan VAN GOYEN.⁵⁶

Ill. 8 : *L'Apothéose de saint Gaétan de Thiène*
G. TIEPOLO (Museum van Elsene – inv. JBW519)

⁵⁵ Ingrid GODDEERIS, « La contribution de Léon Gauchez dans la constitution, valorisation et diffusion de la collection de tableaux de John Waterloo Wilson », in *Cahiers bruxellois : Revue d'histoire urbaine = Brusselse cahiers : Tijdschrift voor stadsgeschiedenis*; 2016, t. XLVIII, p.41-81 (zie tabel 2).

⁵⁶ *Etchings of pictures in the Metropolitan Museum New York etched by Jules Jacquemart*, London, 1871. Zie voetnoot 7. Meerdere kunstwerken die in het Metropolitan terecht kwamen werden door GAUCHEZ eerst te koop aangeboden aan de KMSKB.

Van sommige van de werken uit de collectie WILLEMS konden we de herkomst achterhalen, wat niet gemakkelijk was omdat de toeschrijving door de jaren heen soms veranderde. Op zijn minst 3 schilderijen werden openbaar verkocht in 1892 op de veiling van de nalatenschap van GAUCHEZ' vrouw, Josephine Geneviève LOOSE, en opgekocht door de handelaar zelf. Het betreft de werken van Antoine DE LORME (*Intérieur de l'église des Remonstrants à Rotterdam*) (inv. JBW120), Giambattista TIEPOLO (*L'Apothéose de Saint Gaétan de Thiene*) [ill. 8] en François RIJCKHALS (*Poisson échoué sur la plage*) [ill. 9].⁵⁷ De tekening *Composition pour entourer le portrait de Madame la Marquise de Pompadour* van François BOUCHER (inv. JBW65) hebben we teruggevonden op een veiling in 1877 van de verzameling van Alfred LE GHAI (1841-1917), eveneens familie van GAUCHEZ.⁵⁸

Ill. 9 : *Poisson échoué sur la plage*
F. RIJCKHALS (Museum van Elsene – inv. JBW259)

Daarnaast denken we het schilderij *Tournoi dans une des cours du Vatican* van de Italiaans kunstenaar de AQUA(S)PARTE (inv. JBW101) te kunnen matchen met het werk dat zich in de Galerie BORGHESE bevond en in 1891 verkocht werd.⁵⁹ Het schilderij *L'atelier de l'artiste* van

⁵⁷ Inv. JBW 120, 519 en 259. *Catalogue des objets d'art et d'ameublement, tableaux modernes ... tableaux anciens ...provenant de la collection de Mme X****, (Paris, 20-23/04/1892), loten 18, 24 en 26. Zie ook Ingrid GODDEERIS, « Digitalisering oude veilingcatalogi. Met één muisklik terug in de tijd van de fascinerende wereld van de kunstveilingen », in *Bibliotheek- & archiefgids*, 86, 2010, 2, p. 20-21.

⁵⁸ Inv. JBW 65. *Catalogue de aquarelles & dessins anciens ...*, (Paris, 28/02-01/03/1877), lot 23. Deze tekening werd ook afgebeeld in *L'Art*, 1877, p. 261.

⁵⁹ Inv. JBW 101. *Catalogue des tableaux des écoles primitives Italiennes et autres ... Provenant d'une célèbre Collection d'Italie*, (Paris, 2-3/07/1891), lot100.

Cornelis TROOST (inv. JBW528) zou onder het nummer 741 in 1892 te Londen verkocht zijn tijdens de veiling van de verzameling WERTHEIMER.⁶⁰ Van het werk met als titel *De dochter van Jeftha* toegeschreven aan een zekere WILSEN of A. WILDENS (inv. JBW578) werd een heel gelijkaardig werk met quasi dezelfde compositie en afmetingen teruggevonden op de kunstmarkt dat toegeschreven wordt aan Abraham WILLEMSSEN.⁶¹ Is het werk uit Elsene van de zelfde kunstenaar? De initialen komen alleszins overeen. Over de tekening met het zelfportret van Hendrik GOLTZIUS [ill. 9] kunnen we met zekerheid zeggen dat het uit de collectie van Cornelis PLOOS VAN AMSTEL (1698-1777) komt door de aanwezigheid van zijn verzamelaarsmerk. Het opschrift in potlood rechtsonder vermeldt dat het deel uitmaakte van de verzameling van de familie GOLL VAN FRANCKENSTEIN die geveild werd te Amsterdam in 1833.⁶² Wanneer de tekening precies in handen van GAUCHEZ terecht kwam weten we niet.

Ill. 9 : *Autoportrait*
H. GOLTZIUS (Museum van Elsene – inv. JBW167)

⁶⁰ Inv. JBW 528 (<https://digitalcollections.frick.org/digico/#/details/bibRecordNumber/b15066083/Photoarchive>). We konden dit lot echter niet terugvinden in de veilingcatalogus: *Catalogue of important pictures by the old masters and of the early English school : property of Mr. Samson Wertheimer*, (London, 19/03/1892)

⁶¹ Inv. JBW 578 (<https://rkd.nl/nl/explore/images/record?query=jeftha+willemsen&start=0>).

⁶² Inv. JBW 167. *Catalogus van het beroemde kabinet van gekleurde en ongekleurde teekeningen ... nagelaten door wijlen den hoog welgeboren heer Jonkheer Johan Goll van Franckenstein ...* (Amsterdam, 1/07/1833 en volgende).

Meerder stukken die GAUCHEZ voorzien had om op te nemen in zijn schenkingen ter ere van zijn grootvader eiste hij terug. Voor sommigen vond hij een onderkomen in reeds bestaande instellingen. Zo verkocht hij in 1906 twee werken die hij weghaalde uit het museum van Elsene aan de KMSKB voor 16.000 frank, met name een *Cuisinière* van Joachim BEUCKELAER en een *Portrait d'un prince de la maison de Bourgogne* van VAN ORLEY.⁶³ Tussen 1897 en 1901 schonk GAUCHEZ ook heel wat prenten en autografen aan de Koninklijke Bibliotheek van België. Op sommige van de brieven is een stempel terug te vinden dat verwijst naar het *Musée-Bibliothèque WILLEMS* te Laken.⁶⁴

Anderen kunstwerken, autografen en boeken bleven in zijn bezit tot aan zijn dood.

Zo treffen we een aantal werken die oorspronkelijk opgenomen waren in de schenking WILLEMS voor het Museum van Elsene aan in een veiling van de collectie GAUCHEZ na zijn dood.⁶⁵ Het betreft 2 tekeningen van RUBENS (*Venus allaitant les amours* en *L'Eucharistie*), een schilderij van RAEBURN (*Portrait d'un duc de Bedford*), een François BOUCHER (*Venus demande à Vulcain les armes pour Enée*) en een werk getiteld *Instruments de musique* (Hollandse School). In de veiling van de boekencollectie van GAUCHEZ na zijn dood wordt in de beschrijving van sommige loten vermeld dat zich een stempel met opschrift « Bibliothèque Jos.-Benoit WILLEMS » in desbetreffende boeken bevindt.⁶⁶

Besluit

Waarom wilde GAUCHEZ een *Musée-Bibliothèque WILLEMS* oprichten? Volgens ons was het doel tweeledig. Ten eerste sloot het idee volledig aan bij wat GAUCHEZ samen met baron Alphonse DE ROTHSCHILD gerealiseerd had in de Franse musea van de provincies, met name de oprichting van een museum in kleinere steden om een nog ruimer publiek waaronder ook de werkende klasse toegang te bieden tot de kunsten. GAUCHEZ wilde namelijk het schone verspreiden en legde dan ook de nadruk op de educatieve rol van deze instellingen met aandacht voor museologische aspecten zoals de bouw, de inrichting en de presentatie van de

---

⁶³ AKMSKB, BM, dossier 5059. Het betreft de kunstwerken met inv. 3827 en 3828.

⁶⁴ Ingrid GODDEERIS, « D'une découverte à l'autre: la précieuse collection d'autographes de Léon Gauchez et les 36 lettres inédites de Camille Claudel », in *Monte Artium, Journal of the Royal Library of Belgium*, 5, 2012, p. 71-73.

⁶⁵ *Catalogue des tableaux anciens. Très belle peinture de P.-P. Rubens. Œuvres remarquables de F. Boucher, Jean Mabuse, J. Orlis, Palamèdes, Raeburn, etc. Tableaux modernes ... par suite du décès de M. Paul Leroi* (Léon Gauchez), (Paris, 16/12/1907), loten 23, 24, 28, 33 en 35.

⁶⁶ *Catalogue des livres sur les Beaux-Arts. Collection importante de Catalogues du XVIIIe siècles, de Ventes de Tableaux et Objets d'Art provenant de la Succession de M. Léon Gauchez, Ancien Directeur de L'ART*, (Paris, 13/12/1907) : zie loten 1, 71, 76 en 92. Er wordt in de beschrijving vermeld dat zich de stempel met opschrift « Bibliothèque Jos.-Benoit WILLEMS » in desbetreffende boeken bevindt.

verzamelingen. Daarnaast hoopte de mecenas ook de vrijgevigheid van andere potentiële schenkers te stimuleren. De tweede reden van de creatie van het *Musée-Bibliothèque WILLEMS* was eerder persoonlijk. GAUCHEZ was langdurig ziek, had geen erfgenamen en ging op zoek naar een manier om zijn collectie ergens onder te brengen. Naast de kunstwerken, boeken en autografen bevatten de schenkingen WILLEMS heel wat familiesouvenirs. De aparte zaal « In Memoriam » die een ode aan zijn familie zou brengen kwam er echter niet. Behalve het dodenmasker van J.B. WILLEMS, de terre-cuite van zijn grootvader door RODIN, een tekening van zijn vrouw op haar sterfbed door Jules Clément CHAPLAIN⁶⁷ en een buste van haar door Charles BEYLARD⁶⁸, eiste hij alle persoonlijke familiebezittingen weer op zoals juwelen, foto's, een ridderkruis van de Leopoldsorde, een koperen medaille (Cercle Artistique de Bruxelles, L. GAUCHEZ), een enveloppe met familiepapieren, een album met opschrift « Notes et souvenirs », een Hollands en Belgisch paspoort en portefeuille die ooit toebehoorden aan J.B. WILLEMS, 2 portrettekeningen respectievelijk van de heer en mevrouw J.B. WILLEMS, etc.⁶⁹

Noch het *Musée-Bibliothèque WILLEMS* te Elsene noch de Galerij WILLEMS te Leuven hebben door de jaren heen standgehouden.

De initiële opzet van dit project is niet gelukt. De schenkingen J.B. WILLEMS zijn opgegegaan in grotere collecties en worden niet meer als één entiteit bekeken als hommage aan zijn grootvader. Uit volgende woorden blijkt dat GAUCHEZ ook zelf ontgoocheld was : « J'en souffre en silence et me borne à constater la vérité du proverbe "Nul n'est prophète en son pays" ». ⁷⁰ De mecenas had vermoedelijk het gevoel dat de schenkingen die hij in het buitenland deed meer geapprecieerd werden dan in zijn eigen land.

Dankzij de samenwerking tussen het TreM.a – Musée des Arts anciens van Namen en het museum van Elsene is het *Musée-Bibliothèque WILLEMS* met zijn verborgen parels uit de vergetelheid geraakt. Met deze bijdrage wilden we vooral de belangrijkste facetten van de totstandkoming van deze schenking toelichten met bijzondere aandacht voor de schenker GAUCHEZ, zijn grootvader WILLEMS en de oude meesters uit deze verzameling.

---

⁶⁷ Inv. JBW 91.

⁶⁸ Inv. JBW 48.

⁶⁹ Deze bezittingen werden bewaard in de brandkast van het Museum van Elsene. De volledige lijst bevindt zich in het Archief van het Museum van Elsene in het dossier inzake de schenking J.B. WILLEMS.

⁷⁰ Brief van 27/05/1897 van GAUCHEZ aan de conservator van het Museum van Elsene, Emile MEUNIER, waarin hij klaagt dat nog aan geen enkele van de voorwaarden die in de schenkingsakte bepaald werden, werd voldaan.